

ПРАВО НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ; ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

УДК 342.9(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.22>

Олександр Іванович Червяков,

кандидат юридичних наук,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Інститут Служби безпеки України (начальник);

 <https://orcid.org/0000-0002-6456-9963>,
e-mail: o.i.chervyakov@nlu.edu.ua

**ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ОСВІТНІХ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

У статті наголошено, що на рівні базової Стратегії національної безпеки України як один із ключових напрямів забезпечення національної безпеки України визначено саме розвиток людського капіталу, зокрема крізь призму модернізації освіти. У процесі реалізації освітнього напрямку забезпечення національної безпеки неприйнятність запропонованих ворожою пропагандою наративів у свідомості населення може бути гарантована за допомогою розвитку пізнавальних здібностей людини, а також формування комплексного розуміння історичних, державотворчих процесів, політичних і соціально-економічних особливостей.

Ключові слова: освітній напрям, національна безпека України, людський потенціал, інформаційно-психологічні операції, здобуття освіти.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В основі забезпечення національної безпеки в сучасній державі лежить не лише розвиток озброєння, здатність організувати національний спротив, а й освіта, яка виступає фундаментом для нових наукових відкриттів, науково-технічного прогресу, у процесі якого створюються винаходи, виникають ідеї, що можуть принципово змінити підходи до забезпечення національної безпеки держави в напрямі підвищення їх ефективності, інклюзивності та дотримання прав людини. Адже у світі суперечливих ідеологій освітні установи мають бути стабілізуючою силою для дітей та молоді. Вони повинні розвивати в молодого покоління навички, розуміння та ставлення, необхідні для сприяння миру та співпраці між націями. Для цього потрібне освічене, поінформоване, мисляче суспільство. Дітей повинні навчати педагоги з чуйним розумінням, чиї навички постійно вдосконалюються. Розширювати бачення вчителів і доповнювати

їхні знання так само важливо, як і «збільшувати ефективну дальність польоту літака» [1, р. 258]. З огляду на це адміністративні процедури в діяльності закладів вищої освіти України мають реалізовуватися на основі поваги як прав, свобод і законних інтересів окремих і колективних суб'єктів, так і інтересів держави [2], зокрема у сфері забезпечення національної безпеки.

Стан дослідження проблеми

Фундаментальні питання забезпечення національної безпеки держави крізь призму осмислення адміністративно-правової сутності цієї сфери суспільних відносин досліджували О. І. Безпалова, О. С. Бодрук, О. С. Власюк, О. П. Гетманець, О. М. Гончаренко, Н. М. Грущинська, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, В. П. Ємельянов, Ю. Л. Калгушкін, А. Т. Комзюк, І. М. Коропатнік, К. Б. Левченко, А. М. Михненко, А. Г. Мосейко, О. М. Музичук, Ю. В. Нестеряк, В. Г. Пилипчук, В. П. Приходько, А. В. Рубан, О. Ю. Салманова, О. Ю. Синявська, В. В. Сокурєнко, Д. В. Швець та інші дослідники. Водночас саме освітній напрям забезпечення національної безпеки України нині є недостатньо вивченим в адміністративно-правовій доктрині, потребує все нових наукових пошуків з огляду на те, що підходи до організації освітньої діяльності зазнають комплексних перебудов в умовах європейської інтеграції, а також нової безпекової реальності російсько-української війни.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати освітній напрям забезпечення національної безпеки України. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі *завдання*: охарактеризувати сутність освітнього напрямку забезпечення національної безпеки України в контексті аналізу базових вітчизняних програмних документів у цій сфері; розглянути місце розвитку людського капіталу в межах реалізації освітнього напрямку забезпечення національної безпеки України; визначити актуальні особливості реалізації освітнього напрямку забезпечення національної безпеки України.

Наукова новизна дослідження

Здійснено комплексний аналіз освітнього напрямку забезпечення національної безпеки України, вперше у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині визначено нормативно-правову основу його реалізації, а також його актуальні особливості, що постають із наявних потреб у протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям та в індивідуалізації процесу здобуття освіти.

Виклад основного матеріалу

Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, визначено такі напрями державної політики у сфері національної безпеки, як

«відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях України на основі міжнародного права; здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів, спрямованих на припинення Російською Федерацією незаконної окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь; продовження реалізації заходів з оборони та стримування, активного використання переговорних форматів та консолідації міжнародного тиску на Російську Федерацію як гарантії недопущення ескалації конфлікту з боку Росії, зменшення напруги та припинення Російською Федерацією збройної агресії; використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України; розвиток відносин зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну, розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту» тощо¹.

Як бачимо, на рівні базової стратегії в цій сфері як один із ключових напрямів забезпечення національної безпеки України визначено саме розвиток людського капіталу, зокрема крізь призму модернізації освіти. При цьому сама сутність людського капіталу на рівні інших програмних документів і законодавчих актів України повною мірою не розкрита, що викликає труднощі у практичній реалізації цього напрямку, визначенні відповідального за таку діяльність центрального органу виконавчої влади (ця категорія згадується вітчизняним законодавцем саме в контексті вищої освіти та базового в цій сфері Закону України «Про вищу освіту», ніж освіти в цілому).

З огляду на це категорія людського потенціалу має бути не декларативною, а реально втіленою у вітчизняному законодавстві, з визначенням пріоритетів її розвитку, а також критеріїв її оцінювання, зокрема в освітній галузі. Так, литовські науковці на основі

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 08.08.2024).

теоретичних висновків щодо розвитку людського капіталу пропонують індекс розвитку людського капіталу в Європейському Союзі, який складається з трьох підіндексів: соціального прогресу людського капіталу, рівня інноваційного розвитку людського капіталу та потенціалу розвитку людського капіталу [3, р. 1641].

У цьому контексті доволі цікавою є позиція А. Ю. Іщенко, який на прикладі досвіду США розглядає освіту і людський капітал як складники національної безпеки, зазначаючи, що «для формування загальних підходів до аналізу безпекових вимірів освітньої сфери, як і для визначення конкретизованих кількісних і якісних критеріїв національної безпеки для сфери освіти, релевантним є досвід США. Аналіз безпекових вимірів освітньої політики, здійснений представниками американської експертної спільноти, відзначається не тільки загальними обґрунтуваннями важливості освітньої сфери, а й визначенням критеріїв оцінки стану освіти у зв'язку з потребами зміцнення національної безпеки та пропозиціями щодо заходів, спрямованих на поліпшення ситуації в освітній галузі. Для ланки середньої освіти це, зокрема, рівень охоплення середньою освітою дітей шкільного віку та рівень успішності учнів за пріоритетними напрямками. Для ланки вищої освіти ключовими показниками є кількість студентів, які здобувають освіту за пріоритетними для національної безпеки напрямками, та їхня успішність» [4, с. 50].

Переходячи безпосередньо до освітнього напрямку забезпечення національної безпеки України, який тісно пов'язаний та є невід'ємним складником розвитку людського капіталу, варто зазначити, що ще більш стійка національна безпека залежить від переосмислення підходів до включення освітніх установ країни та створення мультидисциплінарної, конструктивістської концептуальної основи освіти за участю урядових установ та складних мереж громадянського суспільства. Саме так можливо забезпечити пошук творчих та інноваційних способів вирішення критичних проблем національної безпеки. Обмін думками, ідеями та мисленнєвими процесами глибоко вкорінений у рідкісних можливостях зрозуміти різні точки зору, використати нове розуміння та інтегрувати важливу інформацію та знання [5, р. 352].

Нині могутність держави визначається всім її устроєм, а не лише військовим виміром, як це було раніше. Національна безпека та рівень освіти людей мають прямий взаємозв'язок. Капіталізація людського потенціалу є основою створення безпечного суспільства в конкурентній ринковій економіці, що сприяє підвищенню добробуту громадян і високому рівню життя. Таким чином, у динамічному процесі глобалізації держава з високим рівнем освіти вважається сильним актором на міжнародній арені. Освіту можна вважати елементом

розумної сили, що поєднує в собі елементи економічної природи (жорстка сила) і людський капітал (м'яка сила), а також результати системи освіти, побудованої в суспільстві. Освіта – це безпечна та прибуткова довгострокова інвестиція, від якої залежить майбутнє будь-якої нації, і важливий розумний інструмент для досягнення цілей національної безпеки [6, р. 98].

Водночас у сучасному світі людина стикається з великою кількістю різноманітної інформації. У реаліях сьогодення російсько-української війни інформація часто є викривленою ворожою пропагандою або частиною інформаційних операцій та кібератак. У таких умовах підвищується важливість так званої інформаційної гігієни, яка формується переважно за допомогою освітніх інструментів, зокрема тренінгів, освітніх курсів, програм тощо. Адже нині люди стикаються з такими проблемами, як визначення походження, точності та достовірності знайденого матеріалу, що здебільшого відсутні в традиційних формах академічної видавничої діяльності. Якість інформації, що міститься в книгах, журналах та інших видах друкованої продукції, звикли забезпечувати поважними видавцями, які ретельно переглядають наукові заслуги авторів, рекомендаціями до текстів, витратами на бібліотеку, покликану забезпечити доступ до всіх необхідних матеріалів. Однак щодо інтернет-ресурсів, то такі механізми забезпечення якості не працюють. Користувач змушений оцінювати їх самостійно [7, р. 151].

З огляду на це в процесі реалізації освітнього напрямку забезпечення національної безпеки неприйнятність запропонованих ворожою пропагандою наративів у свідомості населення може бути гарантована за допомогою розвитку пізнавальних здібностей людини, а також формування комплексного розуміння історичних, державотворчих процесів, політичних і соціально-економічних особливостей, спотворення яких лежить в основі ворожих інформаційно-психологічних операцій.

Також освітній напрям забезпечення національної безпеки України зводиться до дотримання інтересів держави, тобто формування учнів як повноцінних членів суспільства, які засвоїли соціальний досвід, цінності та норми; дотримання інтересів суспільства, тобто підготовка фахівців будь-якого профілю, соціально та професійно адаптованих в умовах соціальної невизначеності; дотримання інтересів особистості, тобто підготовка активних, ініціативних та мислячих особистостей, готових до самостійної пізнавальної діяльності, здатних до саморозвитку, що дозволяє їм професійно адаптуватися на ринку праці [8, р. 165].

До того ж освітня складова забезпечення національної безпеки України полягає і в сприянні максимальній індивідуалізації процесу

здобуття освіти, формуванню індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти, зокрема за допомогою технологій штучного інтелекту. Подібні технології знаходять свій вияв у використанні експертних систем, які є одним з елементів штучного інтелекту, реалізуючи ідеї студентоцентрованої освіти, дозволяють максимально індивідуалізувати освітній процес, підвищити якість освіти та сприяють розвитку індивідуальних здібностей студентів [9, р. 25]. Не випадково у розвинених країнах та країнах, що розвиваються, стрімко зростає кількість фахівців, які здобувають сучасну вищу освіту з використанням досягнень у галузі штучного інтелекту у практиці викладання різних дисциплін. Збагачена таким чином суспільна свідомість інтенсивно впливає на всі ланки суспільного життя [10, р. 72].

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що на рівні базової Стратегії національної безпеки України як один із ключових напрямів забезпечення національної безпеки України визначено саме розвиток людського капіталу, зокрема крізь призму модернізації освіти. При цьому сама сутність людського капіталу на рівні інших програмних документів і законодавчих актів України повною мірою не розкрита, що викликає труднощі у практичній реалізації цього напрямку, визначенні відповідального за таку діяльність центрального органу виконавчої влади. З огляду на це категорія людського потенціалу має бути не декларативною, а реально втіленою у вітчизняному законодавстві, з визначенням пріоритетів її розвитку, а також критеріїв її оцінювання, зокрема в галузі освіти.

У сучасному світі людина стикається з великою кількістю різноманітної інформації. У реаліях сьогодення російсько-української війни інформація часто є викривленою ворожою пропагандою або частиною інформаційних операцій та кібератак. У таких умовах підвищується важливість так званої інформаційної гігієни, яка формується переважно за допомогою таких освітніх інструментів, як тренінги, освітні курси, програми тощо. У процесі реалізації освітнього напрямку забезпечення національної безпеки неприйнятність у свідомості населення запропонованих ворожою пропагандою наративів може бути гарантована за допомогою розвитку пізнавальних здібностей людини, а також формування комплексного розуміння історичних, державотворчих процесів, політичних і соціально-економічних особливостей, спотворення яких лежить в основі ворожих інформаційно-психологічних операцій.

Освітня складова забезпечення національної безпеки України полягає також і у сприянні максимальній індивідуалізації процесу здобуття освіти, формуванню індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти, зокрема за допомогою технологій штучного інтелекту.

- Список бібліографічних посилань: 1.** Editorial. The Signal Role of Education in National Security. *Journal of Teacher Education*. 1950. Vol. 1, Iss. 4. P. 258. DOI: <https://doi.org/10.1177/002248715000100401>.
- 2.** Bezpalova O., Abroskin V., Andriiko O., Syniavska O., Yevdokimenko S. The essence and types of administrative procedures in the activities of higher education institutions as subjects of the implementation of the educational function of the state. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2020. No. 23 (11). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cd9b4bf-906d-48c1-aaac-fa536bd1f136/content> (дата звернення: 08.08.2024).
- 3.** Vaitkevicius S., Ciutiene R., Meiliene E., Savaneviciene A. Typology of Human Capital Development in EU countries. *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 23. Pp. 1641–1648. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00520-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00520-1).
- 4.** Іщенко А. Ю. Освіта і людський капітал як складники національної безпеки: досвід США та висновки для України. *Стратегічна панорама*. 2018. № 1. С. 50–57.
- 5.** Zúñiga-Brown T. Minds on Minds: Education and National Security. *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*. 2011. No. 24 (2). Pp. 352–366.
- 6.** Pinzariu A.-I. Education as a smart power tool for national security. *Annals: Series on Military Sciences*. 2021. No. 13 (1). Pp. 98–111.
- 7.** Marchenko O., Noskova M., Fedorenko I., Semenog O., Vovk M., Romanyshyn R. IT-education in the context of educational activities. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, No. 6. Pp. 151–155. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.6.20>.
- 8.** Kharkivska A., Honcharuk V., Tyurina V., Yuldasheva S., Koval L., Poliakova O. Intensification of cognitive activity of higher education seekers as a central problem of modern didactics. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22, No. 1. Pp. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.1.22>.
- 9.** Iasechko S., Pereiaslayska S., Smahina O., Lupei N., Mamchur L., Tkachova O. Artificial Intelligence in the modern educational space: Problems and prospects. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22, No. 6. Pp. 25–32. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.5>.
- 10.** Kronivets T., Tymoshenko Ye., Diachenko O., Shabelnyk T., Ivanchenko N., Iasechko S. Artificial intelligence as a key element of digital education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, No. 10. Pp. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.10.9>.

Надійшла до редколегії 09.08.2024

Прийнято до опублікування 19.09.2024

Chervyakov O. I. Reconsideration of educational directions for ensuring the national security of Ukraine

The article emphasises that at the level of the basic National Security Strategy of Ukraine, one of the key directions of ensuring the national security of Ukraine is the development of human capital, including through the prism of modernisation of education. At the same time, the very essence of human capital is not fully disclosed at the level of other programme documents and legislative acts of Ukraine, which causes difficulties in the practical implementation of this direction and the identification of the central executive body responsible for such activities. In view of this, the category of human potential should not be declarative, but actually embodied in the national legislation, with priorities for its development and criteria for its assessment, including in the educational sphere.

According to the article, a person in the modern world is faced with a large amount of diverse information, which in the context of the Russian-Ukrainian war is often distorted by enemy propaganda, information operations and cyber attacks. In such circumstances, the importance of the so-called information hygiene increases, which is formed mainly through educational tools, such as trainings, educational courses, programmes, etc. In the course of implementing the educational direction of ensuring national security, the unacceptability of the narratives proposed by enemy propaganda can be guaranteed in the minds of the population by developing human cognitive abilities, as well as forming a comprehensive understanding of historical, state-building processes, political and socio-economic features, the distortion of which is the basis of enemy information and psychological operations.

In addition, the emphasis is placed on the fact that the educational component of ensuring the national security of Ukraine is also to promote maximum individualisation of the education process, formation of an individual educational trajectory of an applicant for education, including through artificial intelligence technologies.

Key words: education direction, national security of Ukraine, human potential, information and psychological operations, educational process.

